

Віталій КАЛІНІЧЕНКО**ВИЗАНТІЙСЬКО-БОЛГАРСЬКА ВІЙНА КІНЦЯ ІХ ст.:
СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ**

У статті на основі писемних, археологічних та іконографічних джерел здійснюється аналіз військових дій кінця ІХ ст. між Візантійською імперією та Першою Болгарською державою. Окремо характеризується вплив кочових народів – угрів та печенігів на розгортання військових дій. На основі історико-географічного методу автор доводить, що внаслідок згадуваної війни Перша Болгарська держава стала найбільш широко піддаватися військовим впливам кочовиків (угрів, печенігів), доказом чого є масові знахідки кочівницьких предметів озброєння на території Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: Візантійська імперія, Перша Болгарська держава, Булгарофігон, печеніги, угри, війна, предмети озброєння.

Віталій КАЛІНІЧЕНКО**ВИЗАНТИЙСКО-БОЛГАРСКАЯ ВОЙНА КОНЦА ІХ в.:
СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ**

В статье на основе письменных, археологических и иконографических источников осуществляется анализ военных действий конца IX в. между Византийской империей и Первым Болгарским государством. Отдельно характеризуется влияние кочевых народов – угров и печенегов на ход военных действий. На основе историко-географического метода автор доказывает, что в результате данной войны Первое Болгарское государство стало наиболее широко подвергаться военным влияниям кочевников (угров, печенегов), доказательством чего являются массовые находки кочевнических предметов вооружения на территории Центрально-Восточной Европы.

Ключевые слова: Византийская империя, Первое Болгарское государство, Булгарофигон, печенегы, угры, война, предметы вооружения.

Vitaliy KALINICHENKO**BYZANTIN-BULGARIAN WAR AT THE END OF IX-th CENTURY:
STRUCTURAL ANALYSIS**

At the end of the IX-th century the First Bulgarian Empire was a pretty powerful union. That is, since the beginning of the reign of Simeon I the Great (Συμεών Α 'ο Μέγας) (893-927), who led the successful war against the Byzantine Empire and the Serbs First Bulgarian Empire has significantly expanded it's borders in Southeast Europe for most of the Balkans and territorial able to go to the three seas: the Aegean, Adriatic and Black. This aspect is very important because at this time the international situation in Europe was very tense, and one of the key foreign policy issues of individual countries, including the Byzantine Empire, Great Moravia was trading, market seeking and intercultural relations in particular. The

First Bulgarian Empire that is geographically faced with these governmental entities still constantly in contact with them. Therefore, Byzantium believed that Simon and having taken the throne will take an active Byzantine imperial policy. But the latter decided to further strengthen the power of the country. It is motivated by publicity in politics, both external and internal, between the First Bulgarian Empire and the Byzantine Empire during the ensuing wars for territory and spheres of influence at that time in Central and South-Eastern Europe.

In this context, one of the most interesting and most unexplored Simeon wars and the Great War with Byzantium is the end of the IX-th century. That historiography sometimes called bulgarian-hungarian wars, as the latter were the dominant military contingent on the side of the Byzantine Emperor Leo VI. It should be noted that this topic is distinguished by its relevance, as some researchers confronts issues relating to the military aspects of the war, including the question and military battles troops bulgarian king with the military forces of the Byzantine Empire. Discussion on the borders of the First Bulgarian Empire and Great Moravia, whose interests also faced much at this time of the end of the IX-th century further increases the urgency. In addition, this subject very well described in written sources. Archaeological same data that period, including armaments, so far outside the area of interest to researchers, though are pretty important information and can determine the military capabilities of some public entities at this time and follow some mutual influence. The purpose of this study is a comprehensive analysis of the Byzantine-Bulgarian (Bulgarian-Hungarian) wars end of the IX-th century with an emphasis on their military and geopolitical aspects.

After analyzing the written sources about the first part of hungarians in international politics Central and Southeastern Europe at the end of the IX-th century the following conclusions. First, cautiously suggests that Simeon war with Byzantium began in 888, and the invasion of hungarians and triple victory over the host of the past Simeon held at 889, the second should acknowledge the fact that most likely occurred two wars which delimited 2-year break. The first act began and ended in 889 and was unhappy for bulgarians. Another was held at 892 and ended in victory for the latter. Significant strength acne have survived from the war with Simeon and pechenegs joined with other forces who went to help Arnulf and settled on the plains in the Middle Danube. Some of them, as the researchers point was rejected Bulgarian-Pechenegs destruction north and settled in the Carpathian Mountains.

Keywords: *Byzantine Empire, First Bulgarian Empire, Boulgarophygon, Pechenegs, Magyars, war, items of arms*

У кінці IX ст. Перша Болгарська держава являла собою досить потужне державне об'єднання. Починаючи з початку правління царя Симеона I Великого (Συμεών Α' ο Μέγας) (888/893-927 рр.), який вів успішні війни проти Візантійської імперії та сербів, Болгарська держава значно розширила свої

кордони у Південно-Східній Європі на більшу частину Балканського півострова та вийшла до трьох морів: Егейського, Адріатичного та Чорного [5, с. 87-97]. Цей аспект є досить важливим, оскільки в той час міжнародна обстановка в Європі була досить напруженою, а одним із основних питань зовнішньої політики окремих держав, зокрема Візантійської імперії, Великої Моравії, була торгівля, пошук ринків збуту та розвиток міжкультурних взаємовідносин [7]. Перше Болгарське царство, яке межувало з цими державами й раніше постійно контактувало з ними, тому, зважаючи на цю обставину, Візантія вважала, що цар Симеон I, посівши престол, займе активну провізантійську політику. Але останній вирішив ще більше посилити могутність своєї країни та відстояти її незалежність (рис. 1). Саме тому на ґрунті суперечностей у політиці, як зовнішній так і внутрішній, між Першою Болгарською державою та Візантійською імперією настав період війн за суміжні території та сфери впливу в тогочасній Центрально- та Південно-Східній Європі [8, с. 282-304].

В цьому контексті актуальним видається вивчення війн, які відбувалися в кінці IX ст. між болгарським царем Симеоном I Великим та Візантією. В історіографії їх іноді ще називають угро-болгарськими війнами, оскільки угри були домінуючим військовим контингентом на стороні візантійського імператора Лева VI (886-912 рр.) [20, с. 5]. Дана тема ще недостатньо вивчена в історичній науці та вирізняється своєю актуальністю. Зокрема, згадана проблема ставить перед дослідниками низку питань, пов'язаних з військовим аспектом війни кінця IX ст., як то питання зброєзнавства та питання битв військ болгарського царя з військовими силами Візантійської імперії. Підсилює актуальність дискусія щодо кордонів Першої Болгарської держави з Великою Моравією, інтереси яких також суттєво зіткнулися в кінці IX ст. [26, с. 124-143]. До того ж ця проблема досить змістовно відображена в писемних джерелах. Натомість археологічні матеріали дотичні до цього періоду, зокрема знахідки предметів озброєння досі залишаються поза сферою інтересів істориків, хоча і є носіями важливої інформації та дозволяють визначити військовий потенціал окремих державних утворень цього часу та простежити окремі взаємовпливи [29, с. 119-126; 30, с. 245-295]. Тому метою даного дослідження є комплексний аналіз візантійсько-болгарської війни кінця IX ст. з особливим наголосом на їхньому мілітарному та геополітичному аспектах.

Нажаль, історіографія окресленої проблеми є досить нечисленною. Окремого монографічного дослідження та окремих статей з проблем візантійсько-болгарської війни кінця IX ст. дуже мало. Натомість згадується вона переважно побіжно в загальних працях про політичну діяльність царя Симеона I Великого та в роботах з історії Болгарії та Візантії в епоху середньовіччя. Окремі згадки містяться в дослідженнях болгарських та угорських істориків, зокрема в І. Златарського [12], І. Божилова [5], В. Гюзелева [10], І. Йорданова, В. Бешевлієва [4], Г. Атанасова [2], Р. Рашева [20; 21], П. Мутафчієва, П. Павлова [19], Д. Рабовянова [22]. Досить детально

візантійсько-болгарська війна кінця IX ст. описана в праці К. Грота [8, с. 282-304]. Серед новітніх досліджень варто відзначити роботу М. Лешки, яка стосується відносин болгарського царя Симеона з Візантією [28]. Однак варто наголосити, що вищезгадані дослідники використовували при написанні праць переважно писемні джерела, нехтуючи археологічним матеріалом, що не дозволяло розглянути проблему візантійсько-болгарських взаємовідносин в повній мірі. Дана тематика у писемних джерелах висвітлена досить фрагментарно. У повідомленнях візантійських авторів існує дві розповіді про візантійсько-болгарську війну кінця IX ст. та про війни угорців з болгарами в цей час в контексті візантійсько-болгарської конфронтації, які відрізняються одна від одної. Перша з них належить Георгію Амартолу (Γεώργιος Αμαρτωλός) і згадується пізніше в працях Лева Граматика, Продовжувача Феофана, Георгія Кедріна, Іоана Зонари [9, с. 42-57]. Друга розповідь належить Костянтину VII Багрянородному (Κωνσταντίνος Ζ Πορφυρογέννητος) [8, с. 286-288]. Окрім того події цієї війни описані у Симеона Магістра та у «Тактиці» візантійського імператора Лева VI. Остання праця є найранішою, яка описує події угроболгарських війн кінця IX ст. в контексті візантійсько-болгарських. Із західних джерел згадану війну описують Фульденські, Хільдесхаймські аннали. Окремі згадки також є у «Повісті минулих літ» літописця Нестора, який, очевидно, при написанні своєї праці користувався працею візантійського хроніста Георгія Амартола.

Важко сказати, чи була політика Симеона I Великого з самого початку налаштована на війну з Візантією? Питання про час переходу престолу від Бориса до Володимира, а згодом і до Симеона до сих пір є предметом дискусій, позаяк цей період є переломним у військовій експансії великоморавського князя Святоплука на схід. Болгарський цар Симеон почав правити за одними джерелами з 888 р., за іншими 892/893 рр. Наслідком такої полеміки є дискусія про рік початку візантійсько-болгарської війни. Одні дослідники вказують нижньою датою 889 р., інші 893/894 рр. І перша, і друга дати є методично виправданими. Окрім того, не виключено, що у цих роках окремо відбувалися військові дії між візантійцями та уграми, які, рятуючись від печенігів, осіли на півночі р. Дунай в Ателькузу (Etelköz), з одного боку та болгарами й печенігами з іншого. Дати відповідь на це запитання непросто [16, с. 21-78].

Війна болгарського царя Симеона I Великого з Візантійською імперією, за свідченнями візантійського хроніста Георгія Амартола, розпочалася саме через торговельні справи, наслідки яких негативно відбилися на болгарській торгівлі у той час. Два греки Ставракій і Козьма за допомогою палацових інтриг при дворі візантійського імператора Лева VI добилися того, що посередницьким пунктом візантійської торгівлі стало м. Салоніки (Солунь, Фесалоніки), куди був перенесений торговельний ринок з м. Константинополя, а торговельний шлях через Болгарію по р. Дунай занепав [8, с. 291-293]. Ця зміна була дуже важливою та дуже суттєво вплинула на болгарських купців, яких обмежували

підвищеними митними зборами. Окрім цього даний аспект підтверджується археологічними даними. Так, на пам'ятках Центрально- та Південно-Східної Європи монет візантійського імператора Лева VI виявлено дуже мало [31, р. 27-28]. Окрім того стоїть питання, яким чином ці монети взагалі потрапляли на вищезазначені терени. Чи як торгівельний еквівалент, чи як плата візантійського імператора за військову службу? Варто враховувати також те, що мова йде про величезний географічний ареал торгівельних відносин, що мав загальноєвропейське значення [8, с. 282-304]. Внаслідок вищевказаних «торгівельних операцій» та непоступливістю візантійського імператора болгарський правитель Симеон I Великий зібрав військо та розпочав війну. Проти нього імператор Лев VI вислав магістра Крініта. Візантійські війська у битві в Македонії були розбиті. Окрім того, на боці візантійців брали участь хазари, які були взяті в полон та після катувань відправлені назад до Візантії. Після цього розгніваний імператор відправив Микиту Скліра на триремах до р. Дунай з метою надати уграм дари та налаштувати їх на війну проти болгарського царя Симеона [20, с. 5]. Микита, відправившись та переговоривши з вождями угрів Арпадом та Курсаном, взяв з них обітницю розпочати війну. Імператор таким чином вирішив розпочати війну з болгарами і на суші, і на морі. Після цих подій розпочинаються масштабні бойові дії. Варто зазначити, що на сьогодні актуальним залишається питання умов участі угрів на боці Візантії. Чи були вони найманцями і чи надавалася їм плата? Чи надавалися їм якісь території для кочування?

Розпочалися бойові дії тим, що імператор відіслав морем з великим військом патриція та друнгарія флоту Євстафія, а іншого патриція та доместика Никифора Фоку – з військом по суші (рис. 2). Як вказує візантійський хроніст Феофан Сповідник, обидва воєначальники з військом дійшли до Болгарії, не вказуючи конкретно куди. Візантійський імператор, будучи невпевненим у своїх діях, та будучи схильний до миру, відіслав до царя Симеона свого квестора Константіна для переговорів про мир. Симеон, дізнавшись про те, що проти нього направлено величезне військо як на суші, так і на морі, взяв в полон квестора та посадив його до в'язниці. В свою чергу угри, перейшовши р. Дунай, в той час як цар Симеон вів військові дії проти Никифора Фоки, спустошили усю Болгарію. Дізнавшись про це, Симеон розпочав широкомасштабні військові дії проти угрів які, в свою чергу, пішли йому назустріч та вступили з ним в бій. У цій битві болгарський цар зазнав поразки та змушений був втікати у найближче м. Дристр (Доростол, Сілістра) (рис. 3, 1). Угри, в свою чергу, просили візантійського імператора, щоб той відіслав когось до них, щоб викупити з полону болгар. Останній так і зробив [11, с. 21-37].

Після цього болгарський цар Симеон через друнгарія Євстафія попросив миру у імператора і направив до нього хойросфакта Лева (рис. 3, 2). Никифору з військом та друнгарію флоту Євстафію було наказано повернутися до Візантії. Симеон, в свою чергу, вирішив знищити візантійське військо та

Рис. 1. Болгарський цар Симеон I Великий біля воріт Константинополя
(за картиною Н. Павловича, 1917 р.)

угрів окремо. Пізніше болгарський правитель ув'язнив Лева. Виступивши в похід проти угрів, коли вони не отримували допомоги від візантійців і були покинуті Левом, цар Симеон знищив їх та спустошив усю їхню землю, що ще більше налякало сусідів болгар. Повершувшись, він знайшов Лева (хойросфакта) в м. Мудагра (Μουδάγρα) і заявив, що не укладе миру, поки не отримає усіх полонених. Пізніше усі полонені були повернуті до Болгарії [5, с. 91-94].

Імператор Константин Багрянородний розповідає про ті ж самі події в 40 розділі своєї праці «Про управління імперією». Коротко описавши про приєднання до угрів племен кабарів, він розповідає, що після того, як угри були прикликані на службу візантійським імператором Левом, вони переправилися через р. Дунай і, почавши війну з царем Симеоном, розбили в битві його військо, дійшли до м. Преслав, переслідували його до м. Мундрага, в якому цар Симеон і знайшов захист. Після цього угри повернулися на свої землі [8, с. 287-289]. Їхнім вождем був Лунтин (Λιυντιν), син Арпада. Потім відбувся один з ключових моментів першої візантійсько-болгарської війни. Після того, як болгарський цар Симеон знову підписав мир з візантійським імператором і відчув впевненість у своїй перемозі, він відіслав послів до печенігів та уклав з ними союз з метою розпочати війну з уграми та знищити їх. Коли угри пішли

в похід, болгарське військо та печеніги пішли проти них та знищили їх. При цьому автор не вказує деталі винищення угрів та шлях їхнього переселення на захід. Після того, як угри повернулися на свою землю, тобто в Etelköz, вони продовжили тут жити. Даний аспект викликає у дослідників сумніви, позаяк останні до сих пір не можуть визначити, на якій території проживали угри. У праці Константина Багрянородного повторюється вищезгадувана місцевість Ателькузу, яка раніше належала уграм, а пізніше належала вже печенігам. Не виключено, що вищезгадувані землі були надані печенігам як винагорода за участь у війні з Візантією та уграми зокрема. Печеніги контролювали ці території та залишалися союзниками болгарського царя Симеона I Великого (рис. 4) [15].

У 51 розділі своєї праці Константин Багрянородний описує епізод, який пов'язаний з переправою угрів через р. Дунай. Він пише, що Михайло, за прізвиськом Баркалас був протелатом на візантійському флоті, коли друнгарієм та патрицієм був Євстафій. Коли угри переправлялися через р. Дунай, цар Симеон хотів їм завадити це зробити та використав масивні канати й ланцюги. Щоб завадити переправі угрів через річку, вищеназваний Михайло з двома моряками, взявши щити та мечі, мужньо та хоробро вискочили з корабля та відкрили переправу уграм. Внаслідок цього Баркалас був нагороджений найвищою відзнакою [8, с. 287-288].

Короткі згадки про візантійсько-болгарську (угро-болгарську) війну є Симеона Магістра, який також вказує на досить потужні та довготривалі військові дії. Він пише, що в третій рік царювання візантійського імператора Лева VI на його державу був здійснений напад арабів. Також він вказує, що болгарський цар Симеон вторгнувся у володіння візантійців та був переможений уграми, які виступили проти нього, а усі полонені болгари були перекуплені імператором. Як наслідок, Симеон Магістр пише, що болгарський цар Симеон I Великий викупив полонених та підписав мирний договір з візантійським імператором [8, с. 287-288].

Нарешті сам візантійський імператор Лев VI, розповідаючи у своїй «Тактиці» про свій союз з уграми, відмічає, що останні були послані йому Богом для спасіння імперії. Ще нижче він розповідає про три битви (τρῖς μάχαις κατὰ χράτος νενηχηκότας), в яких Симеон I Великий був розбитий уграми [23].

Варто відмітити, що у візантійського хроніста Георгія Амартола, свідчення щодо цих воєн, мабуть, запозичив і літописець Нестор. Під 6410 (902) рр. він зазначає, що угри полонили усю землю болгар. Після цього, болгарський цар Симеон розпочав проти угрів війну, які перемогли його. Після поразки він втік у м. Доростол. Сучасні дослідники не підтримують його хронології, бо вона не збігається з іншими писемними та археологічними джерелами того часу [9, с. 42-57].

Свідчення західноєвропейських джерел щодо візантійсько-болгарської

Рис. 2. Війни царя Симеона I Великого (893-927 рр.): 1 – територія ведення бойових дій між болгарсько-печенізькими та візантійсько-угорськими військами у кінці ІХ ст.; 2 – походи військ царя Симеона в Подністров'я та Побужжя (894-896 рр.); 3 – бойові дії візантійсько-угорських військ (894-896 рр.); 4 – місця битв, які завершилися перемогою об'єднаної коаліції болгар та печенігів; 5 – місця битв, які завершилися перемогою візантійсько-угорського війська.

конфронтації та угро-болгарських воєн кінця IX ст. не є великими, але все ж є важливими в підтвердження й інших свідчень. Основні свідчення про ці події подають Фульденські аннали під 895 та 896 рр. У 895 р. угри, увійшовши на болгарські території, були знищені болгарським військом. Дослідники твердять, що це був жест того, що болгари вказали на свою силу та могутню військову організацію на той час у Європі [8, с. 289-290]. Далі, вищезгадуване джерело вказує, що у 896 р. візантійці уклали мир з уграми, що негативно сприйняли болгари. Після цього останні розпочали війну проти Візантійської імперії та постійно знищували усе живе на усій їхній території до Константинополя. Як наслідок, візантійцям нічого не залишалося, як відправляти кораблі до р. Дунай та переправляти угрів на територію болгар. Останні брали участь в походах та битвах, але в першій битві зазнають поразки. У другій битві перемогу також здобувають угри. Після цього аннали вказують, що болгари, як християни, звертаються до Бога, молячи його про перемогу. Внаслідок цього, болгари знову вступають у бій з уграми. Після кровопролитної битви перемога дістається болгарам. Тут варто зазначити, що Фульденські аннали є єдиним джерелом, яке вказує (хоча, мабуть, і перебільшено?) принаймні кількість загиблих воїнів у болгарському війську, а саме 20 000 вершників [8, с. 289-291].

Окрім цього, важливими є свідченням Хільдесхаймських анналів. Тут варто сказати, що прямі дані про цю війну відсутні, і дослідники вагаються та дискутують про вживання термінів під 893 р.: *Wawarios-Bulgarios*. Невідомо, чи могла в той час відбуватися війна між уграми та баварцями. Варто сказати одне, що великоморавський князь Святоплек вів в той час війну проти баварців і не виключено, що угри могли відігравати певну роль у цій війні. Одні дослідники вказують, що анналіст міг наплутати баварців та болгар. Але сьогодні загальноприйнятою є думка про те, що у Хільдесхаймських анналах під 893 р. згадується війна великоморавського князя Святоплека з імператором Священної Римської імперії Арнульфом. Не виключено, що угри також відіграли певну роль у цій війні [8, с. 293-297].

Вищепроаналізовані свідчення писемних джерел є досить важливими. Вони показують перший масштабний військовий конфлікт, в якому взяли участь кочові народи – угри, печеніги. Усі розповіді певним чином відрізняються між собою, але загалом усі вони є подібними. Угри, котрі були прикликані імператором Левом VI на службу, вторглися до Болгарії, спустошили її північно-східні території та в декілька окремих тактичних прийомів знищили військо царя Симеона. Але пізніше Симеон, уклавши мир з печенігами, відомстив уграм, які були позбавлені своїх головних сил, спустошивши, в свою чергу, усі їхні землі. Основні питання, над якими варто було б в подальшому провести більш детальний аналіз, наступні. По-перше, коли саме розпочалася візантійсько-болгарська війна: у 889 чи у 893 рр.? По-друге, чи можна вважати здійсненою помстою царя Симеона після того, як угри завдали йому дві поразки. Таким чином виникає питання, скільки було за чисельністю угро-

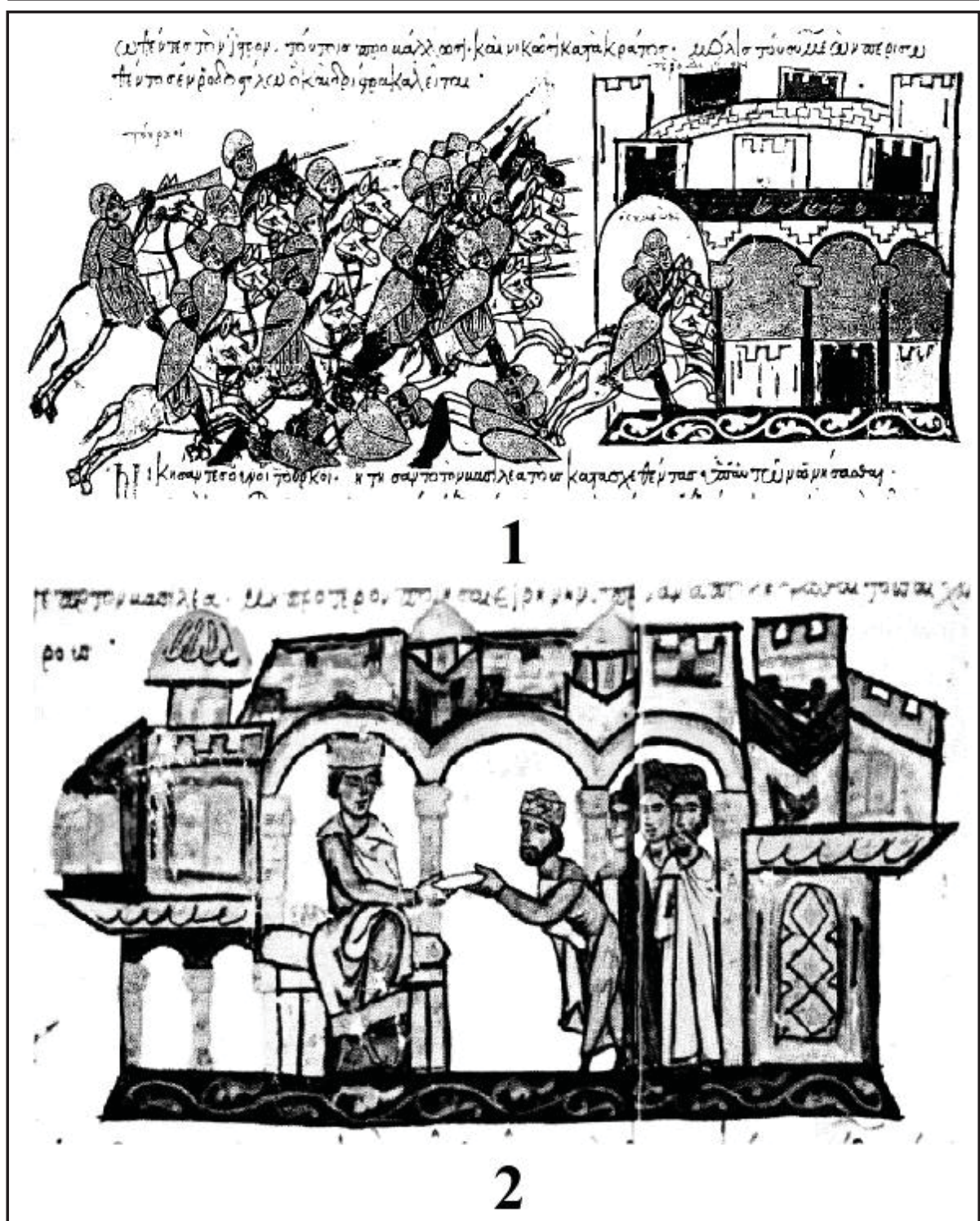

Рис. 3. Мініатюри з Мадридського рукопису Іоанна Скілиці: 1 – мадяри (угри) переслідують військо Симеона, яке заходить у м. Доростол; 2 – послі Симеона I Великого вручають послання візантійському імператору Леву VI (за Р. Рашевим).

сумніваються в тому, чи могла би розпочатися угро-болгарська війна в цей час, якщо угри були зайняті на заході та чи змогли б вони роз'єднати свої військові сили. Іншою думкою дослідників є те, що у Візантії знали, що болгари встановили мирні зв'язки з Франкською державою. У 892 р. ці відносини відобразилися у мирному договорі проти Великої Моравії. Чи міг імператор Лев VI у 893 р. озброїти угрів проти болгар, не наражаючись, в свою чергу, на небезпеку озброїти проти себе франків. Дослідники вважають, що це було б не в дусі візантійської політики [8, с. 282-304].

Якщо прийняти той факт, що візантійсько-болгарська війна розпочалася через утиски болгар у торгових справах у 888 р., то вторгнення угрів в Болгарію та перша перемога над болгарським царем Симеоном датується 889 р. Під цим же роком угри заявили про себе, як про могутню військову силу. Останні були кочовиками та шукали окремих багатих територій для своїх кочувань. Поки цар Симеон знаходився у поході проти сухопутного грецького війська, відправленого візантійським імператором Левом під керівництвом Никифора Фоки, грецькі кораблі переправляли угрів через р. Дунай (район м. Галац). Переправившись через р. Дунай, угри починали кочувати та грабувати навколишні землі. Після цього цар Симеон, залишивши найбільш вірогідно певну кількість військ для протидії Никифору Фоці, кинувся назустріч уграм, які були готові до зіткнення, а Симеон скоріше за все не був знайомий з тактикою, стратегією та озброєнням угрів. Болгарський правитель у битвах з уграми був розбитий та змушений був втікати. За одними свідченнями у м. Доростол, за іншими в м. Мундрага. Угри ж без перешкод спустошили Болгарію до м. Преслав, а згодом повернулися до Ателькузу. Цими подіями і закінчилася перша угро-болгарська війна в контексті загальної візантійсько-болгарської війни кінця IX ст. Тут варто відмітити кілька аспектів. Перший з них стосується того, що цар Симеон не був знайомий з військовою справою і культурою угрів та кочових народів загалом. Інший аспект важливий тим, що більша частина війська болгарського царя вела бойові дії на півдні держави [8, с. 282-304].

Перехідний період після першої угро-болгарської війни відрізняється іншими дискусійними питаннями, зокрема мирними переговорами між Візантією та Болгарією. За хроністом Георгієм Амартолом, затягнувши переговори з візантійцями, цар Симеон вирішив відомстити уграм і здійснив проти них похід, внаслідок чого величезна кількість угрів була знищена. Розповідь імператора Константина Багрянородного дещо інша. Він вказує, що після першої угро-болгарської війни пройшов деякий період часу. Перш за все, цар Симеон уклав з Візантією договір, а вже потім, зібравши усі сили, вирішив здійснити розправу над уграми. По-перше, він, не зрозуміло на яких умовах найняв печенігів та разом з ними напав на угрів. По-друге, він скористався тим,

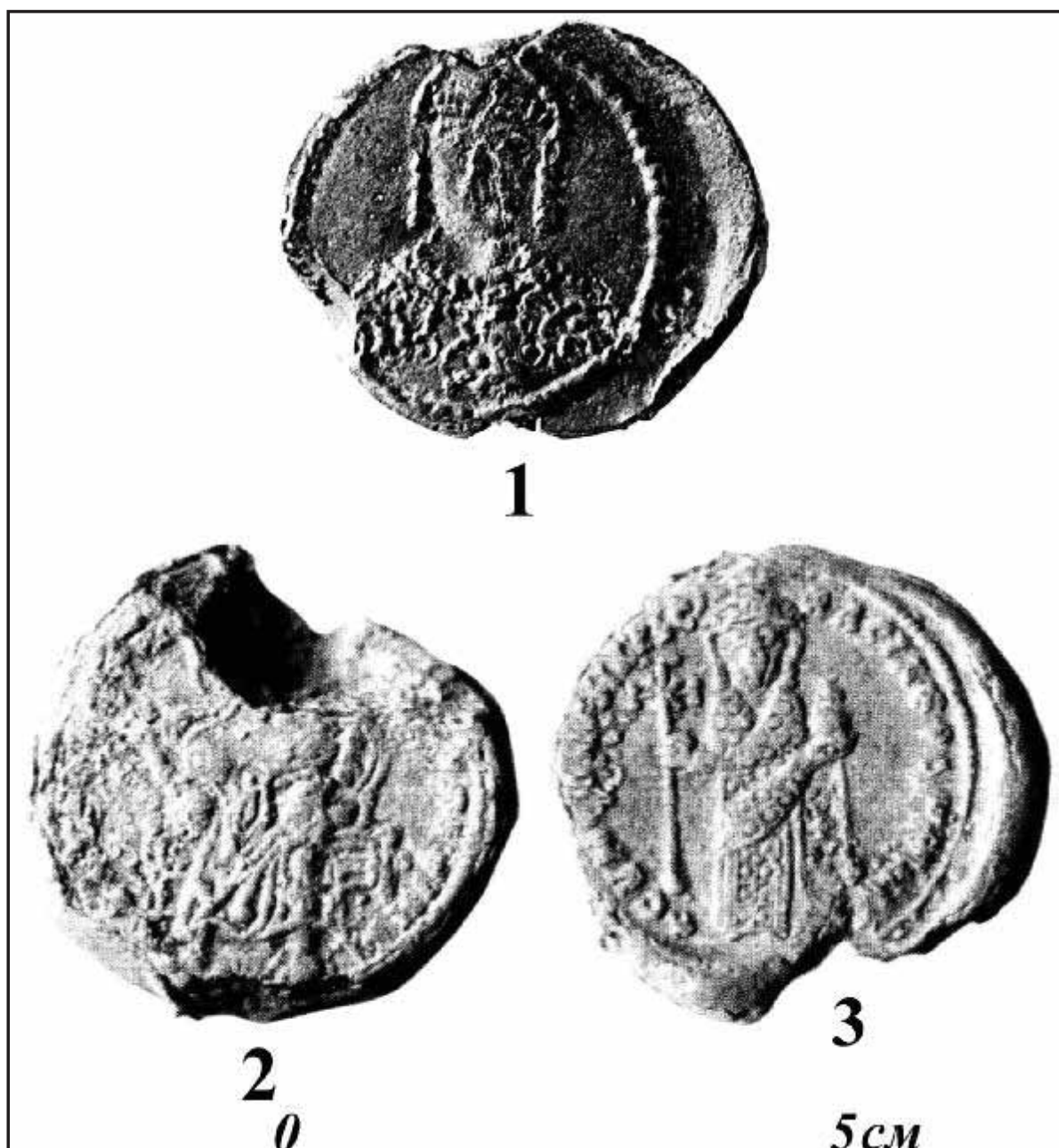

Рис. 4. Сфрагістичні матеріали із зображенням царя Симеона:
1 – анонімна «Симеонова» печатка; 2, 3 – печатка Симеона –
«василевса на ромейте» (за Р. Рашевим).

що бойові загони угрів здійснили інший похід на землі, які в середньовічних джерелах не фігурують. На сьогодні хронологія даної війни різна, але найбільш ймовірно, що події розвивалися наступним чином: до кінця 889 р. угри повернулися з Болгарії. В наступні два роки – 890, 891 рр. царем Симеоном були встановлені мирні відносини, укладені договори з Візантією, відбувалася підготовка до помсти уграм та встановлювалися мирні відносини з печенігами. Нарешті у 892 р. настала досить надійна ситуація для нападу на угрів, основні

сили яких рушили для війни з великоморавською державою Святоплука на стороні імператора Арнульфа. Скоріше за все це і є похід угрів на захід, зазначений вище. В такому випадку спустошення Ателькузу болгарськими та печенізькими військами варто віднести до 892 р. [20, с. 5]

Свідчення імператора Константина Багрянородного підтверджуються також Фульденськими анналами. Ця третя розповідь про угро-болгарську війну дуже близька до попередніх розповідей, але містить окремі аспекти, які заслуговують на увагу. Хід зіткнень болгарського царя Симеона з уграми наступний: спочатку цар Симеон у двох битвах зазнає поразок. Після цього, перш за все, ніж розпочати битву, болгари звертаються до Св. Михайла за допомогою. Після цього, вони знову вступають у бій з уграми, але після кровопролитної битви перемагають. За словами автора анналів, на стороні болгарського війська, яке перемогло, загинуло біля 20 000 воїнів. Якщо тут йде мова про остаточну битву угрів з болгарами, то в таку кількість втрат у болгарському війську досить сумнівно повірити. Можна вважати, що між уграми та болгарами відбулася третя битва 889 р., в якій перемогу здобули угри [8, с. 300-304].

Проаналізувавши писемні джерела про першу участь угрів у міжнародній політиці Центрально та Південно-Східної Європи у кінці IX ст. можна зробити наступні висновки. По-перше, з обережністю можна припустити, що війна Симеона з візантійцями почалася у 888 р., а вторгнення угрів та трикратна перемога останніх над військом Симеона відбулася у 889 р. По-друге варто погодитися з тим фактом, що скоріше за все відбулося дві війни, які розмежовувалися 2-річною перервою. Перший акт почався та завершився у 889 р. і був невдалим для болгар. Інший відбувся у 892 р. та закінчився перемогою останніх. Значні сили угрів, які вціліли внаслідок війни з царем Симеоном та печенігами з'єдналися з іншими силами, котрі йшли на допомогу імператору Арнульфу та оселилися на середньодунайській рівнині. Деяка їх частина, як вказують дослідники була відкинута болгарсько-печенізьким погромом на північ та осіла в Карпатах [8, с. 282-304].

Таким чином візантійсько-болгарська війна кінця IX ст. відіграла велику роль у зовнішній та внутрішній політиці цих держав. Вона мала грандіозні наслідки у геополітичному відношенні у тогочасній Європі, позаяк поклала початок кочівницькому переселенню на захід. Перше Болгарське царство, володіючи досить потужним військом, у той час знаходилося на вершині свого економічного, політичного та соціального розвитку. Візантійська імперія, в свою чергу, переживала кризу. Внаслідок візантійсько-болгарської війни кінця IX ст. європейський простір ознайомився з новими типами зброї, зокрема кочівницькою, новими методами ведення бою, тактикою та стратегією. Даний аспект є важливим. Він дозволяє говорити про те, що Європа у кінці IX – на початку X ст. піддається новим прогресивним та передовим впливам у військовій культурі. Дана тема є досить перспективною в аналізі військової

культури Першого Болгарського царства, тому вивчення її планується і в подальшому.

Джерела та література: 1. Андреев Й. Болгарските ханове и цареве. Исторически справочник от хан Кубрат до цар Борис III. – Велико Търново: Абагар, 2004. – 268 с.; 2. Атанасов Г. Инсигниите на средновековните български владетели: корони, скиптри, сфери, оръжия, костюми, накити. – Плевен: ЕА-ЕД-Плевен, 1999. – 292 с.; 3. Бакалов Г. Средновековният български владетел (титулатура и инсигнии). – София: Анубис, 1995. – 271 с.; 4. Бешевлиев В.И. Прабългарски епиграфски паметници. – София: Издателство на Отечествения фронт, 1981. – 182 с.; 5. Божилов И. Цар Симеон Велики (893-927). Златният век на средновековна България. – София, 1983. – 223 с.; 6. Българи и хазари през ранното средновековие. – София: Тангра, 2003. – 233 с.; 7. Ваклинов С. Формиране на старобългарската култура VI-XI век. – София: Наука и изкуство, 1977. – 294 с.; 8. Грот К.Я. Моравия и мадьяры с половины IX до начала X века. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1881. – 437 с.; 9. Гръцки извори за българската история: Т. IV. – София: Издание на Българската Академия на Науките, 1961. – 358 с.; 10. Гюзелев В.Т. Кавханите и ичиргу-боилите на българско ханство-царство (VII-XI вв.). – Пловдив: Българско историческо наследство, 2007. – 243 с.; 11. Димитров Х. Българско-унгарски отношения през средновековието. – София: Академично Издателство «Проф. Марин Дринов», 1998. – 418 с.; 12. Златарски В.Н. История на българската държава през средните векове. Том I. История на Първото българско царство. Част I. Епоха на хуно-българското надмощие (679-852). – София: Наука и изкуство, 1971. – 447 с.; 13. Исповедник Феофан. Хронография. – М.: Наука, 1978. – 1115 с.; 14. Йотов В. Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII-XI век). – Варна: Зограф-Абагар, 2004. – 356 с.; 15. Коледаров П.С. Политическая география средневековой болгарской державы. Часть первая – с 681 по 1018 гг. – София: Издателство на българската академия на науките, 1979. – 88 с.; 16. Комар А.В. Древние мадьяры Этелькеза: перспективы исследований // Мадяри у Середньому Подніпров'ї. Археологія і давня історія України. Випуск 7. – К.: Інститут археології НАН України, 2011. – С. 21-78; 17. Медведев А.Ф. Ручное метательное оружие (лук, стрелы, самострел) // САИ. – 1966. – Вып. Е1-36. – 180 с.; 18. Овчаров Д. Византийски и български крепости V-X век. – София: Издателство на българската академия на науките, 1982. – 171 с.; 19. Павлов П. Българското средновековие. Познато и непознато. Страници от политическата и културната история на България. – Велико Търново: Абагар, 2008. – 256 с.; 20. Рашев Р. Цар Симеон военачальникът. – Варна: Славена, 2007. – 49 с.; 21. Рашев Р. Цар Симеон. Щтрихи към личността и делото му. – София: Фабер, 2007. – 138 с.; 22. Рабовянов Д. Извънстоличните каменни крепости на Първото Българско царство (IX – началото на XI в.). – София: Национален археологически институт и музей, 2011. – 308 с.; 23. Тактика Льва / Изд. подгот. В. Кучма. – СПб.: Алетейя, 2012. – 368 с.; 24. Тъпкова-Заимова В. Долни Дунав – гранична зона на византийския запад. Към историята на северните и североизточните български земи, края на X-XIII вв. – София: Издателство на Българската Академия на науките, 1976. – 188 с.; 25. Фехер Г. Военното дело на прабългарите. – София: Военно-издателски фонд, 1938. – 167 с.; 26. Цанкова-Петкова Г. О территории Болгарского государства в VII-IX вв. // ВВ. – 1960. – Т. 17. – С. 124-143.; 27. Юхас П. Тюрко-българи и маджари. Влияние на тюркско-българската култура върху маджарите. – София, 1985. – 445 с.; 28. Leszka M. Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893-927. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013. – 368 p.; 29. Ruttkay A. Waffen und Reiterausrüstung des 9.

bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I) // Slovenská archeológia. – 1975. – XXIII(1). – S. 119-216;

30. Ruttkay A. Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II) // Slovenská archeológia. – 1976. – XXIV(2). – S. 245-395; 31. Venedikov I.J. La population byzantine en Bulgarie au début du IX-e siècle // Byzantinobulgarica. – 1962. – T. 1. – S. 264-26; 32. Hampel J. Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. – Braunschweig: F. Vieweg und Sohn, 1905. – 853 s.

УДК [94+27] (491.1+489)

Іван ВОРОТНЯК

“10/13”:398.22:316.346.2-055.2

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ВІНЛАНДСЬКИХ САГАХ ЯК ЗАСОБИ ПРОПАГУВАННЯ ХРИСТИЯНСТВА В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ГРЕНЛАНДІЇ ТА ІСЛАНДІЇ

Дана стаття присвячена аналізу і характеристиці жіночих персонажів, представлених у вінландських сагах. В текстах здебільшого виділяються чотири головні категорії жіночих “ролей” (класифікація Є. Гуревич): войовниці, месниці, підбурювачки і чаклунки. Провидиці і чаклунки маргінальні і здебільшого змальовуються у негативному світлі (саги отримали остаточне оформлення вже в християнську епоху), функцію підбурювачок, як правило, виконують супутниці головних персонажів саг, які часто відіграють фатальну роль у долі своїх чоловіків або синів. Крім того, в текстах представлені образи жінок, які своєю поведінкою відповідають духовно-моральним приписам християнства.

Наявні у вінландських сагах жіночі образи були створені з метою пропагування ідей християнства і демонстрації переваг нової релігії над язичництвом. Християнські елементи з'явилися в сагах в той час, коли ці твори були частиною усної традиції. Тоді виробилася стала сюжетна лінія цих текстів. Під час переписування вони були включені до літературного канону.

Ключові слова: Гренландія, Ісландія, нормани, вінландські саги, християнство, язичництво.

Іван ВОРОТНЯК

ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ У ВИНЛАНДСКИХ САГАХ КАК СРЕДСТВА ПРОПАГАНДЫ ХРИСТИАНСТВА В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ГРЕНЛАНДИИ И ИСЛАНДИИ

Данная статья посвящена анализу и характеристике женских персонажей, представленных у винландских сагах. Чаще всего саги рассказывают о женщинах через их взаимоотношения с мужчинами как в семье отца или мужа, так и за пределами семьи. Однако существуют также и тексты, посвященные женщине как личности, главным образом